

13. Kafli

Vafprúðnismál

Vafprúðnismál er ein nokkurra sagna sem fjalla um hvernig sýndarheimur efnisins blekkir vitundina. Vafprúðnir merkir „sá sem vafinn er í þrautir.“ Efnið fjallar um hve svikul skynfæri okkar geta verið. Hindúaritin leggja líka áherslu á þetta efni. Í Sanskrit er það sem sýnist kallað *maya*, merking orðsins kemur af orðinu *ma*, sem merkir að mæla og vísar til alls sem er takmarkað, smátt eða stórt. Það tekur bæði til tíma og rúms og alls sem við sjáum og mælum. Aðeins óendanlegur heimurinn í eilífri tilvist, án upphafs og endis og óímyndanlegur getur í raun kallast raunveruleiki. Rúm og tími er í sjálfu sér sýndarheimur — óumflýjanleg fyrirbæri er líta endanlegri tilveru, Hann er mikill að umfangi sem við svo reynum að komast út úr kí vitundinni.

Það er mikilvægt að skilja að sýndarheimur þýðir ekki tilveruleysi.

Sýndarheimur er til, sýndarhlutir eru til, því við erum umkringd þeim og erum hluti af þeim. Við tökum hluti sem gefna þó við skynjum þá ekki. Sem dæmi, þá segja vísindin okkur að efnið sé að mestu rýmd — litlar eindir sem hreyfast hratt í tiltölulega miklu tómu rúmi. Skynjun okkar sér þetta ekki þannig, en við vefengjum ekki að efnið sé byggt upp af atómum sem við höfum aldrei séð. Við horfum á fagurt sólsetur og sjáum rauðglóandi hnöttinn hverfa niður fyrir sjóndeildarhringinn, þó við vitum að hann hvarf átta mínútum fyrr því það tekur ljósið þann tíma að berast okkur 150 milljónir kílómetra um geiminn. Við sjáum rautt blóm, en í raun hafa blöð blómsins tekið allar geisla ljóssins í sig *nema þann rauða*. Það sem við sjáum er liturinn sem blöðin höfnuðu. Við skynjum hluti mismunandi, hvert og eitt. Það sem skynfærin senda til heilans er háð

viðhorfi, skapi, skilningi og reynslu einstaklingsins. Því virðist sá er veit meira sýnst geta gert hálfgerð kraftaverk.

Engu að síður er hið sanna til staðar, sólkerfið er til og þekking um það til staðar. Í Vafprúðnismálum, -sýndarþulunni,- er það guðsjálfið, Óðinn, vitundin sem gengur leitandi inn í efnisheiminn, um kosmísk hlið þess, til að hitta jötuninn Vafprúðnir til að sjá „*hvé Vafprúðnis salakynni sé*“ (3), því hin guðlega vitund öðlast (og nærast) af mjöð þekkingarinnar með því að ferðast um svið efnisins. Óðinn neitar að setjast á bekk í höll glýjunnar: vitundin á ekki heima þar.

Í fyrstu kvæðunum (11-19) er það Vafprúðnir sem spyr Óðinn, efnið er upplýst og lífgert, vex og lærir af þeirri vitund sem kemur þar og kallar sig Gagnráð, - þann sem gefur góð ráð-, í seinni hlutanum er það Óðinn sem lærir, spyr jötuninn þar til að lokum að gesturinn upplýsir hver hann sé,- Alfaðir. Þetta er venjulega rás atburða í mörgum sögunum, þ.e. fyrst innblæs andinn orku og líf í efnið, skipuleggur og byggir formið sem hann mun dvelja í. Síðar er það efnið sem dregur sig inn á við og gefur andlegri náttúru vöxt og meiri fullkomnun með reynslunni. Þannig eru þessar tvær hliðar tilverunnar ávallt tengdar með sömu tilhneygingunni, tvær hliðar þess sama. Vitundin sem kom inn í heim jötnanna, jafnvel þó hún hafi tímabundið festis í vefi sýndarheims, mun eins og Vafprúðnir segir um Njörð

„...í aldar rök, hann mun aftr koma, heim með vísun vönnum.“ (39). Svo verður um alla.

Vafprúðni er kennt og við áminnt um að tilvera goða og jötna er aðeins aðskilin með hinni straumhörðu elfu sem kölluð er Efi og engin ísbrú getur nokkur tíma brúað og hinn eilífi stríðsvöllur (lífið) þar sem hin eyðandi og byggjandi öfl takast á í manningum og náttúrunni eru þar ekki að ástæðulausu. Hér er guðinn að benda á þróunarveginn, að efnishlið tilverunnar getur öðlast aðgang að völlum goðanna.

Hér gefur jötnaheimurinn eftir visku sína við að Óðinn dregur fram sögu liðinnar sköpunar frá gestgjafa sínum. Kvæði 23 segir Mundilfara faðir sól og mána og segir um not þeirra fyrir mælingu tímans. Mundilfari er öxull sá er hreyfir okkar geim sem kallaður er Vetrarbraut. Í kvæði 25 segir ekki aðeins af hreyfingu dags og nætur, heldur einnig af mánskiptum, en það er einnig nefnt í Völuspá. Þetta er lítil vísbending en við getum sagt að höfundar hafa haft þekkingu í stjörnufræði og árstíðaskiptum og talið það mikilvægt að setja þetta tímahylki í launsöguna. Kvæði 43 er merkilega upplýsandi í ljósi svars jötunsins,-

„því at hvern hef ek,
heim of komit;
nú kom ek heima
fyr Niflhel neðan;
hinig deyja ór helju halir.“

að hann hafi verið nú heimar og komin úr heljarhöllum neðar Niflhel — kaos, óreiðu efnisins,- fyrir kosmos, reiðu efnisins.

Andstæðan við þetta er í kvæði 45:

„Líf ok Lifþrasir,
en þau leynask munu
í holti Hoddmímis.“

Líf og tilvist muni leynast í minni Hoddmímis (sólarinnar, -sálarinnar) þegar Fimbulvetur ríkir, -þegar efnið er í hvíld og lífið er hjá guðunum (44). Þau munu njóta morgundaggarinnar og fæðast í nýjum komandi heimi. Hér sjáum við aftur að nýtt líf mun rísa úr dauða núverandi heimskerfa. Þeir sem nú eru Æsir munu verða leystir af hólmi af afkomendum þeirra og nýr Þór og nýr Óðinn (í mynd sonar hans Víðar), sem mun hefna föður aldanna,- „þess mun Víðarr vreka“ (53).

Í lokinn segir Óðinn hver hann er með því að spyrja hinnar ósvaranlegu spurningar —öllum ósvaranleg nema guði sjálfum.- Hverju hvíslaði Óðinn í eyra sonar síns, hins deyjandi sólarguðs? Við getum velt fyrir okkur hvaða leyndardómur það var sem Alfaðir fyrrum og nýrra heima hvíslaði.

Vafprúðnismál.

Óðinn kvað:

1.
"Ráð þú mér nú, Frigg,
alls mik fara tíðir
at vitja Vafprúðnis;
forvitni mikla
kveð ek mér á fornum
stöfum
við þann inn alsvinna
jötun."

Frigg kvað:

2.
"Heima letja
ek mynda Herjaföðr
í görðum goða;
því at engi jötun
ek hugða jafnramman
sem Vafprúðni vera."

Óðinn kvað:

3.
"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaða,
fjölð ek reynda regin;
hitt vil ek vita,
hvé Vafprúðnis
salakynni sé."

Frigg kvað:

4.
"Heill þú farir!
heill þú aftr komir!
heill þú á sinnum sér!
æði þér dugi,
hvars þú skalt, Aldaföðr,
orðum mæla jötun.

5.

Fór þá Óðinn
at freista orðspeki
þess ins alsvinna jötuns;
at höllu hann kom,
ok átti Íms faðir;
inn gekk Yggr þegar.

Óðinn kvað:

6.
"Heill þú nú, Vafprúðnir,¹
nú em ek í höll kominn
á þik sjalfan sjá;
hitt vil ek fyrst vita,
ef þú fróðr sér
eða alsviðr jötunn."

Vafprúðnir kvað:

7.
"Hvat er þat manna
er í mínum sal
verpumk orði á?
Út þú né komir
órum höllum frá,
nema þú inn snotrari sér."

Óðinn kvað:

8.
"Gagnráðr ek heiti,
nú emk af göngu kominn,
þyrstr til þinna sala;
laðar þurfi -
hef ek lengi farit -
ok þinna andfanga, jötunn."

Vafprúðnir kvað:

9.
"Hví þú þá, Gagnráðr,
mælisk af golfi fyr?
Far þú í sess í sal!
Þá skal freista,
hvárr fleira viti,
gestr eða inn gamli þulr."

Gagnráður kvað:

10.
"Óauðigr maðr,
er til auðigs kemr,
mæli þarft eða þegi;
ofrmælgj mikil,
hygg ek, at illa geti

¹ Vafprúðnir,-Vefari blekkingavefsins

hveim er við kaldrifjaðan
kemr."

Vafþrúðnir kvað:

11.

"Seg þú mér, Gagnráðr,
alls þú á golfi vill
þíns of freista frama,
hvé sá hestr heitir,
er hverjan dregr
dag of dróttmögu."

Gagnráður kvað:

12.

"Skinfaxi heitir,
er inn skíra dregr
dag of dróttmögu;
hesta beztr
þykkir hann með
Hreiðgotum;
ey lýsir mön af mari."

Vafþrúðnir kvað:

13.

"Seg þú þat, Gagnráðr,
alls þú á golfi vill

þíns of freista frama,
hvé sá jór heitir,
er austan dregr
nótt of nýt regin."

Gagnráður kvað:

14.

"Hrímfaxi heitir,
er hverja dregr
nótt of nýt regin;
méldropa fellir hann
morgin hvern;
þaðan kemr döggr um dala."

Vafþrúðnir kvað:

15.

Seg þú þat, Gagnráðr,
alls þú á golfi vill
þíns of freista frama,
hvé sú á heitir,
er deilir með jötna sonum
grund ok með goðum."

Gagnráður kvað:

16.

"Ífing heitir á,

er deilir með jötna sonum
grund ok með goðum;
opin renna
hon skal of aldrdaga;
verðr-at íss á á."

"Fróðr ertu nú, gestr,
far þú á bekk jötuns,
ok mælumk í sessi saman;
höfði veðja
vit skulum höllu í,
gestr, of geðspeki.

Vafprúðnir kvað:

17.
Seg þú þat, Gagnráðr,
alls þú á golfi vill
þíns of freista frama,
hvé sá völlr heitir,
er finnask vígi at
Surtr ok in svásu goð."

Gagnráður kvað:

20.
"Seg þú þat it eina,
ef þitt æði dugir
ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hvaðan jörð of kom
eða upphiminn
fyrst, inn fróði jötunn."

Gagnráður kvað:

18.
"Vígriðr heitir völlr,
er finnask vígi at
Surtr ok in svásu goð;
hundrað rasta
hann er á hverjan veg;
sá er þeim völlr vitaðr."

Vafprúðnir kvað:

21.
"Ór Ymis holdi
var jörð of sköpuð,
en ór beinum björg,
himinn ór hausi
ins hrímkalda jötuns,
en ór sveita sær."

Vafprúðnir kvað:

19.

Gagnráður kvað:

22.

"Seg þú þat annat,
ef þitt æði dugir
ok þú, Vafþrúðnir, vitir,
hvaðan máni kom,
sá er ferr menn yfir,
eða sól it sama."

Vafþrúðnir kvað:

23.

"Mundilfari heitir,
hann er mána faðir
ok svá Sólar it sama;
himin hverfa
þau skulu hverjan dag
öldum at ártali."

Gagnráður kvað:

24.

"Seg þú þat it þriðja,
alls þik svinnan kveða
ok þú, Vafþrúðnir, vitir,
hvaðan dagr of kom,
sá er ferr drótt yfir,
eða nótt með niðum."

Vafþrúðnir kvað:

25.

"Dellingr heitir,
hann er Dags faðir,
en Nótt var Nörvi borin;
ný ok nið
skópu nýt regin
öldum at ártali."

Gagnráður kvað:

26.

"Seg þú þat it fjórða,
alls þik fróðan kveða,
ok þú, Vafþrúðnir, vitir,
hvaðan vetr of kom
eða varmt sumar
fyrst með fróð regin."

Vafþrúðnir kvað:

27.

"Vindsvalr heitir,
hann er Vetrar faðir,
en Svásuðr sumars."

Gagnráður kvað:

28.

"Seg þú þat it fimmta,
alls þik fróðan kveða,

ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hverr ása ellztr
eða Ymis niðja
yrði í árdaga."

Vafprúðnir kvað:

29.

"Örófi vetra
áðr væri jörð of sköpuð,
þá var Bergelmir borinn,
Prúðgelmir
var þess faðir,
en Aurgelmir afi."

Gagnráður kvað:

30.

"Seg þú þat it sétta,
alls þik svinnan kveða,
ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hvaðan Aurgelmir kom
með jötna sonum
fyrst, inn fróði jötunn."

Vafprúðnir kvað:

31.

"Ór Élivágum

stukku eitrdropar,
svá óx, unz varð jötunn;
þar eru órar ættir
komnar allar saman;
því er þat æ allt til atalt."

Gagnráður kvað:

32.

"Seg þú þat it sjaunda,
alls þik svinnan kveða,
ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hvé sá börn gat,
inn baldni jötunn,
er hann hafði-t gýgjar
gaman."

Valprúðnir kvað:

33.

"Undir hendi vaxa
kváðu hrímpursi
mey ok mög saman;
fótr við fæti
gat ins fróða jötuns
sexhöfðaðan son."

Gagnráður kvað:

34.

"Seg þú þat it átta,

alls þik svinnan kveða,
ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hvat þú fyrst of mant
eða fremst of veizt,
þú ert alsviðr, jötunn."

Valfprúðnir kvað:

35.
Örófi vetra
áðr væri jörð of sköpuð,
þá var Bergelmir borinn;
þat ek fyrst of man,
er sá inn fróði jötunn
á var lúðr of lagiðr." ²

Gagnráður kvað:

36.
"Seg þú þat it níunda,
alls þik svinnan kveða,
ok þú, Vafprúðnir, vitir,
hvaðan vindr of kemr,
svá at ferr vág yfir;
æ menn han sjalfan of sjá."

Valþprúðnir kvað:

37.
"Hræsvelgr heitir,
er sitr á himins enda,
jötunn í arnar ham;
af hans vængjum
kvæða vind koma
alla menn yfir."

Gagnráður kvað:

38.
"Seg þú þat it tíunda,
alls þú tíva rök
öll, Vafprúðnir, vitir,
hvaðan Njörðr of kom
með ása sonum -
hofum ok hörgum
hann ræðr hundmörgum -
ok varð-at hann ásum
alinn."

² „á var lúðr of lagiðr." Var á kvarnarstein lagður.
Líkami Aurgelmirs/Ýmirs var mulinn í efni hins nýja
heims.

Vafprúðnir kvað:

39.

"Í Vanaheimi
skópu hann vís regin
ok seldu at gíslingu goðum,
í aldar rök
hann mun aftr koma
heim með vísu vönum."

Gagnráður kvað:

40.

"Seg þú þat et ellifta,
hvar ýtar túnum í
höggvask hverjan dag;
val þeir kjósa
ok ríða vígi frá,
sitja meir of sáttir saman."

Valprúðnir kvað:

41.

"Allir einherjar
Óðins túnum í
höggvask hverjan dag,
val þeir kjósa
ok ríða vígi frá,
sitja meirr of sáttir saman."

Gagnráður kvað:

42.

"Seg þú þat it tolftha,
hví þú tíva rök
öll, Vafprúðnir, vitir,
frá jötna rúnum
ok allra goða
segir þú it sannasta,
inn alsvinni jötunn."

Vafprúðnir kvað:

43.

"Frá jötna rúnum
ok allra goða
ek kann segja satt,
því at hvern hef ek
heim of komit;
níu kom ek heima
fyr Niflhel neðan;
hinig deyja ór helju halir."

Gagnráður kvað:

44.

"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin:
Hvat lifir manna,
þá er inn mæra líðr
fimbulvetr með firum?"

Vafprúðnir kvað:

45.
"Líf ok Lifprasis,
en þau leynask munu
í holti Hoddmímis;
morgindöggvar
þau sér at mat hafa,
en þaðan af aldir alask."

Gagnráður kvað:

48.
"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin:
Hverjar ro þær meyjjar,
er líða mar yfir,
fróðgeðjaðar fara?"

Gagnráður kvað:

46.
"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin:
Hvaðan kemr sól
á inn slétta himin,
er þessa hefr fenrir farit?"

Vafprúðnir kvað:

49.
"Þrjár þjóðár
falla þorp yfir
meyja Mögprasis;
hamingjur einar
þær er í heimi eru,
þó þær með jötnum alask."

Vafprúðnir kvað:

47.
"Eina dóttur
berr alfröðull,
áðr hana fenrir fari;
sú skal ríða,
þá er regin deyja,
móður brautir, mær."

Gagnráður kvað:

50.
"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin:
Hverir ráða æsir
eignum goða,
þá er sloknar Surta logi?"

vitnis vígi at."

Vafþrúðnir kvað:

51.

"Víðarr ok Váli
byggja vé goða,
þá er sloknar Surta logi,
Móði ok Magni
skulu Mjöllni hafa
Vingnis at vígþroti."

Gagnráður kvað:

54.

"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin;
Hvat mælti Óðinn,
áðr á bál stigi,
sjalfr í eyra syni?"

Gagnráður kvað:

52.

"Fjölð ek fór,
fjölð ek freistaðak,
fjölð ek of reynda regin;
Hvat verðr Óðni
at aldragi,
þá er of rjúfask regin?"

Vafþrúðnir kvað:

55.

"Ey manni þat veit,
hvat þú í árdaga
sagðir í eyra syni;
feigum munni
mæltu ek mína forna stafi
ok of ragnarök.
Nú ek við Óðin
deildak mína orðspeki;
þú ert æ vísastr vera."

Vafþrúðnir kvað:

53.

"Ulfr gleypa
mun Aldaföðr,
þess mun Víðarr vreka;
kalda kjafta
hann klyfja mun